

Criterionota

Wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen

Frank Becuwe, Vincent Debonne en Pol Vanneste

Inhoud

1.	Inleiding	2
2.	Afbakening en definitie.....	3
3.	Landschap en hoevebouw in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen.....	4
4.	Thematische inventarisatie van wederopbouwhoeves.....	7
5.	Selectie van beschermingswaardige wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen	9
6.	Toelichting van de toegekende erfgoedwaarden.....	11
	Archeologische waarde	11
	Architecturale waarde	12
	Artistieke waarde.....	13
	Culturele waarde	14
	Historische waarde	14
	Industrieel-archeologische waarde	15
	Ruimtelijk-structurerende waarde	16
	Technische waarde	16
	Volkskundige waarde.....	17
7.	Toelichting van de gehanteerde criteria.....	19
	Zeldzaamheid.....	19
	Herkenbaarheid	19
	Representativiteit	20
	Ensemblewerking	20
	Context	21
8.	Bibliografie.....	21

1. Inleiding

Deze criterianota licht de selectie toe van wederopbouwhoeves in de voormalige Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen, die in aanmerking komen voor een bescherming als monument.

De bescherming van wederopbouwarchitectuur van na de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) is opgenomen in de beleidsnota Onroerend Erfgoed 2014-2019 van de bevoegde minister. Tijdens deze legislatuur werden reeds stedelijke wederopbouwgehelen beschermd als stadsgezicht, in Leuven, Lier en Diksmuide¹. Daarnaast werden in een aantal dorpen rond Diksmuide de kerk met het kerkhof, de pastorie en soms ook het dorpsplein en aanpalende woningen beschermd als monument of dorpsgezicht². Binnen de als dorpsgezicht beschermde dorpskern van Stuivekenskerke werden het landhuis en de hoeve van het landgoed 'Vicogne' beschermd als monument³.

De wederopbouw na de oorlog omvatte echter niet alleen steden en dorpskernen, maar ook het landbouwgebied in de frontstreek van West-Vlaanderen. Het verwoeste platteland werd opnieuw in cultuur gebracht, opnieuw bewoond en opnieuw met hoeves bebouwd. Vandaag wordt het architecturale voorkomen van de voormalige frontstreek voor een groot deel bepaald door de vele hoeves die in de jaren 1920 werden opgetrokken in regionalistische architectuur. De teloorgang van het kleine landbouwbedrijf ten gevolge van de schaalvergroting in de agrarische sector bedreigt de bewaring van dit streekgebonden bouwkundig erfgoed.

Dit bedreigde erfgoed is momenteel ondermaats beschermd. Vandaag zijn in West-Vlaanderen slechts zeven hoeves uit de wederopbouwperiode beschermd als monument: drie in Heuvelland, twee in Middelkerke, één in Diksmuide en één in Kortemark. De bescherming van de hoeves in Heuvelland (2004) en Middelkerke (1995 en 2002) volgde uit de geografische inventarisatie van deze gemeenten. Van het 'Buurloofhof' in Ieper is in 1985 enkel het vooroorlogse poortgebouw beschermd als monument, terwijl de wederopbouwhoeve deel uitmaakt van een dorpsgezicht.

Om te komen tot een onderbouwde selectie van beschermingswaardige wederopbouwhoeves werd in 2015-2018 een thematische inventarisatie gedaan in het gebied van de Verwoeste Gewesten. Daarnaast werd ook historisch onderzoek gedaan naar de organisatie van de wederopbouw en de architectuur van de wederopbouwhoeves⁴. De erfgoedwaarden en selectiecriteria in deze criterianota werden gedefinieerd op basis van zowel de thematische inventarisatie als het historisch onderzoek.

Voorafgaand aan de selectie van beschermingswaardige wederopbouwhoeves in deze criterianota werd in 2018 de hoeve 'Watervliet' in Handzame (Kortemark) beschermd als monument⁵. De hoeve werd reeds na de geografische inventarisatie van de gemeente in 2007-2008 aangeduid als beschermingswaardig, een beoordeling die werd bevestigd tijdens de thematische inventarisatie van wederopbouwhoeves. Er kon dan ook gevolg worden gegeven aan de aanvraag tot bescherming van de hoeve, ingediend door de gemeente.

¹ Leuven: Oude Markt en onmiddellijke omgeving (1994), Martelarenplein en omgeving (1997), Bondgenotenlaan (2015), Grote Markt (2016); Lier: Grote Markt en omgeving (2018); Diksmuide: Grote Markt met omgeving (2014).

² Kaaskerke: parochiekerk Sint-Bartholomeus met omgeving (2003); Oostkerke: Sint-Veerleplein en omgeving (2016); Stuivekenskerke: omgeving kerkdorp en landgoed Vicogne (2016).

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/58489>

⁴ Becuwe, Debonne & Vanneste 2018.

⁵ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/97668>

2. Afbakening en definitie

De frontstreek van de Eerste Wereldoorlog in West-Vlaanderen situeert zich in de westelijke helft van de provincie. Het westen van West-Vlaanderen wordt courant aangeduid als de Westhoek, een streekomschrijving die echter om meerdere redenen niet geschikt is als geografische afbakening van deze criterianota. Niet alleen is de 'Westhoek' geen historisch geattesteerde benaming, de grenzen ervan zijn ook niet vast omljnd. Zo worden de kustgemeenten De Panne, Koksijde, Nieuwpoort en Middelkerke soms wel en soms niet tot de Westhoek gerekend. Ook voor de oostelijke gemeenten Wervik en Staden is er geen eensgezindheid over hun ligging in de Westhoek. Bovendien overschrijdt het gebied van de wederopbouw de onvaste grenzen van de Westhoek. De fusiegemeenten Moorslede en Roeselare worden bijvoorbeeld niet tot de Westhoek gerekend, maar bezitten wel een belangrijk patrimonium van wederopbouwarchitectuur.

De meest accurate en historisch verantwoorde afbakening voor wederopbouwhoeves in West-Vlaanderen is die van de 'Verwoeste Gewesten', het gebied dat werd verwoest in de Eerste Wereldoorlog en waar nadien, in het interbellum, de wederopbouw werd georganiseerd (fig. 1, 2)⁶. De oorlogsverwoesting, en dus ook de naoorlogse wederopbouw, was echter niet overal even groot⁷. In de gemeenten middenin de frontzone was de verwoesting nagenoeg totaal en was na de oorlog sprake van een zo goed als volledige wederopbouw. Dit is het geval voor Mesen, Zonnebeke, Langemark-Poelkapelle, Houthulst, Nieuwpoort en de meeste – maar niet alle – deelgemeenten van Heuvelland, Ieper, Diksmuide en Middelkerke. Verder weg van het front was de verwoesting gedeeltelijk. In dit randgebied vindt men zowel volledig als gedeeltelijk heropgebouwde hoeves. In Nieuwkerke (Heuvelland), Vlamertinge (Ieper) en Oostduinkerke (Koksijde) bijvoorbeeld zijn er naast de volledige wederopbouwhoeves ook meerdere hoeves waarvan gebouwen uit de 17de, 18de en 19de eeuw de Eerste Wereldoorlog hebben overleefd.

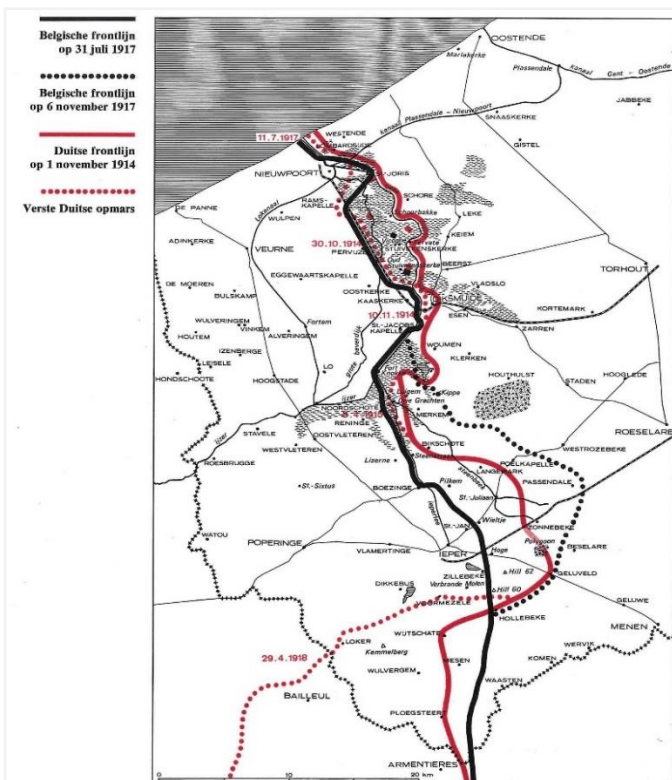

Fig. 1: verloop van de frontlijn van de Eerste Wereldoorlog in West-Vlaanderen.

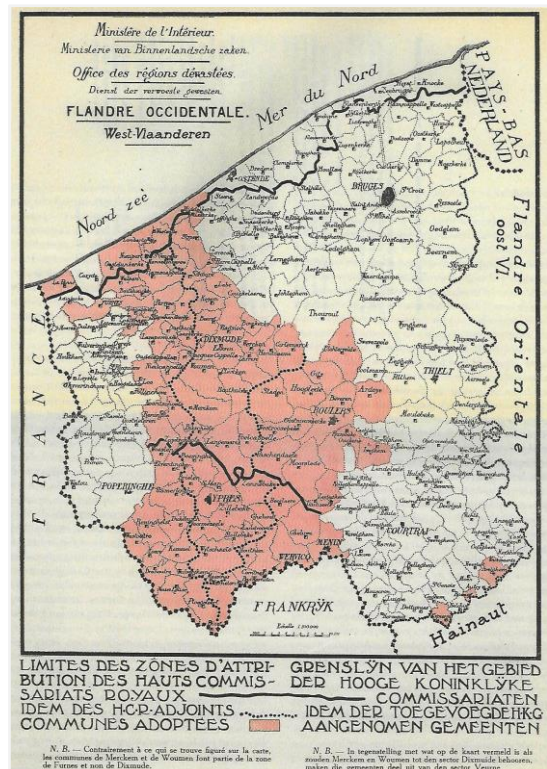

Fig. 2: kaart van de verwoeste, door de Belgische overheid 'aangenomen' gemeenten in West-Vlaanderen.

⁶ De kaart van fig. 2 is ontleend uit: Cornilly & Vandewalle 2009, 58.

⁷ Becuwe, Debonne & Vanneste 2018, 6-10.

De thesaurus van de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed definieert een hoeve als een *“landbouwbedrijf, bestaande uit een boerenwoning, bijgebouwen en bijhorend erf met beplantingen”*⁸.

De vermelding van ‘bijgebouwen’ in meervoudsvorm lijkt te suggereren dat een hoeve bestaat uit een verzameling van afzonderlijke gebouwen. Dit is echter niet altijd het geval, niet voor hoeves uit de wederopbouwperiode in de voormalige frontstreek van West-Vlaanderen en evenmin voor hoeves in Vlaanderen in het algemeen. Deze bedrijven kunnen bestaan uit een woonhuis en één of meerdere afzonderlijke nutsgebouwen, maar evenzeer kunnen de woon- en landbouwfuncties (stallen, schuur, wagenhuis) verenigd zijn in één enkele vleugel. Hoeves met afzonderlijke gebouwen worden hierna ‘hoeves met losse bestanddelen’ genoemd, hoeves met alle functies onder één dak ‘hoeves van het langgeveltype’.

Het begrip ‘wederopbouwhoeve’ roept het beeld op van een hoeve uit de jaren 1920 in regionalistische architectuur. Dit beeld is juist, maar behoeft wel nuance.

Uit het inventariserend onderzoek voor de waardering van hoeves uit de wederopbouwperiode blijkt een onverwacht grote variatie van de architectuur. Behalve verschillen in de configuratie van de gebouwen is er ook diversiteit in het regionalistische karakter van de architectuur. Sommige hoeves beantwoorden voor het materiaalgebruik, de vormtaal en de inrichting van de gebouwen heel sterk aan wat in eigentijdse modelboeken werd vooropgesteld⁹. In andere hoeves zijn de regionalistische architectuurvormen herkenbaar maar minder prominent aanwezig. Deze variatie weerspiegelt de organisatie van de wederopbouw, die veel complexer verliep dan vaak wordt aangenomen¹⁰.

De chronologische begrenzing van de wederopbouw van de hoeves in de Verwoeste Gewesten is eveneens rekbaar. De hoeves werden inderdaad heropgebouwd in de jaren 1920, maar tijdens het inventariserend onderzoek bleken soms ook gebouwen uit de jaren 1930 aanwezig te zijn, zoals halfopen loodsen op betonnen pijlers. Dergelijke gebouwen beantwoorden niet aan het beeld van een wederopbouwhoeve in regionalistische architectuur uit de jaren 1920, maar zijn eveneens deel van de wederopbouw en verdere evolutie van het landbouwbedrijf. Ook de inrichting van de gebouwen strekte zich soms nog uit tot in de jaren 1930. Een voorbeeld is het woonhuis van de hoeve ‘Madelstede’ in Boezinge (Ieper), waar het artistiek waardevolle interieur pas in de jaren 1930 of 1940 werd gerealiseerd, ruim tien jaar na de wederopbouw van de hoeve.

In deze nota wordt de ‘wederopbouwhoeve’ dus gedefiniëerd als een hoeve heropgebouwd na de Eerste Wereldoorlog, tijdens het interbellum en in verschillende varianten van regionalistische architectuur.

3. Landschap en hoevebouw in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen

Het gebied van de Verwoeste Gewesten in West-Vlaanderen omvat verschillende landschapstypes (**fig. 3**). In het uiterste zuiden behoren Mesen en een deel van Heuvelland tot de leemstreek. De zandleemstreek beslaat het grootste deel van het gebied. Ze strekt zich uit over Heuvelland, Wervik, Zonnebeke, Moorslede, Ieper, Langemark-Poelkapelle, Roeselare, Staden en gedeeltelijk ook Lo-Reninge, Houthulst en Diksmuide. De leem- en zandleemstreek worden gekenmerkt door een dicht netwerk van dichtbij elkaar gelegen hoeves. Veel boerderijen hebben een middeleeuwse oorsprong als site met walgracht. De omvang en de architectuur van de wederopbouwhoeves in de leem- en zandleemstreek zijn divers. Er zijn kleine, middelgrote en grote hoeves, zowel van het langgeveltype als met losse bestanddelen in L- of U-opstelling. Soms wordt de ingang gemarkeerd door een poortgebouw, wat aan de hoeve een gesloten, monumentaal karakter verleent.

Een klein deel van de Verwoeste Gewesten, op het grondgebied van Diksmuide, Kortemark, Houthulst en Langemark-Poelkapelle, behoort tot de zandstreek. Omwille van de schrale bodem was het zowel voor als na de Eerste Wereldoorlog een minder bedrijvig landbouwgebied dan de leem- en zandleemstreek. Men vindt er dan ook minder wederopbouwhoeves dan in de zandleemstreek

⁸ <https://thesaurus.onroenderfgoed.be/conceptschemas/ERFGOEDTYPES/c/190>

⁹ Becuwe, Debonne & Vanneste 2018, 34-52.

¹⁰ *Idem*, 14-33.

Het noorden van de Verwoeste Gewesten wordt ingenomen door de polders, die zich uitstrekken over Lo-Reninge, Diksmuide, Middelkerke, Nieuwpoort en Koksijde. De polders van de kustvlakte worden sinds hun aanleg in de middeleeuwen gekenmerkt door boerderijen met een uitgebreid landbezit. Men vindt er dan ook minder hoeves dan in de leem- en zandleemstreek, maar de gebouwen zijn wel van een grotere omvang. Een aantal hoeves in de polders hebben een oorsprong als middeleeuwse abdijhoeve, zoals het 'Oosthof' in Ramskapelle (Nieuwpoort).

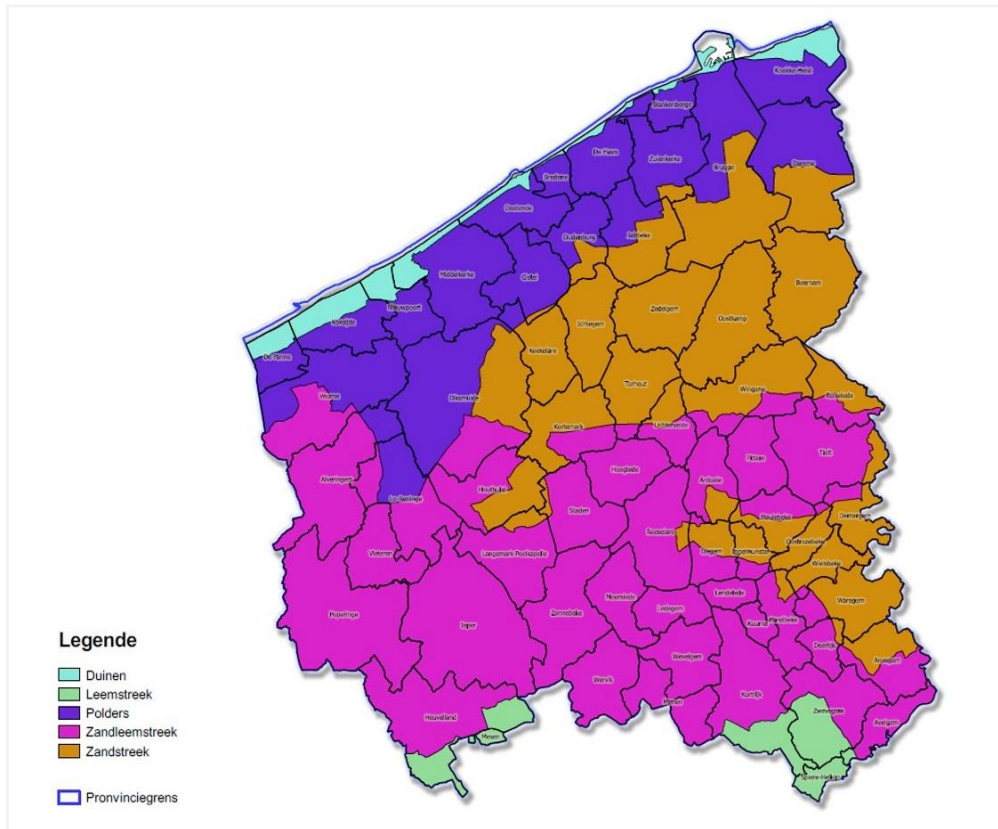

Fig. 3: bodemkaart van de provincie West-Vlaanderen (Onroerend Erfgoed).

De verschillende landschappen in het gebied van de naoorlogse wederopbouw weerspiegelen zich in het aantal hoeves die per fusiegemeente zijn opgenomen in de inventaris (**fig. 4**). In Diksmuide bijvoorbeeld zijn 82 hoeves uit het interbellum opgenomen in de inventaris, terwijl in Ieper, de tweede grootste gemeente in het gebied van de Verwoeste Gewesten, de helft meer interbellumhoeves (130) zijn opgenomen. Dit houdt verband met het grotere aantal boerderijen met een kleiner landbouwareaal in het zandleemgebied van het Ieperse, tegenover het kleinere aantal boerderijen met een groot landbouwareaal in het polderlandschap van Diksmuide. Dezelfde observatie gaat op voor Middelkerke, dat als poldergemeente een kleiner aantal grote hoeves in de inventaris heeft dan het nochtans kleinere Zonnebeke, waar zich meer hoeves van kleinere omvang bevinden. In Houthulst kan het bescheiden aantal hoeves in de inventaris worden verklaard door het lange tijd bosrijke grondgebied van de gemeente en de schrale zandgrond.

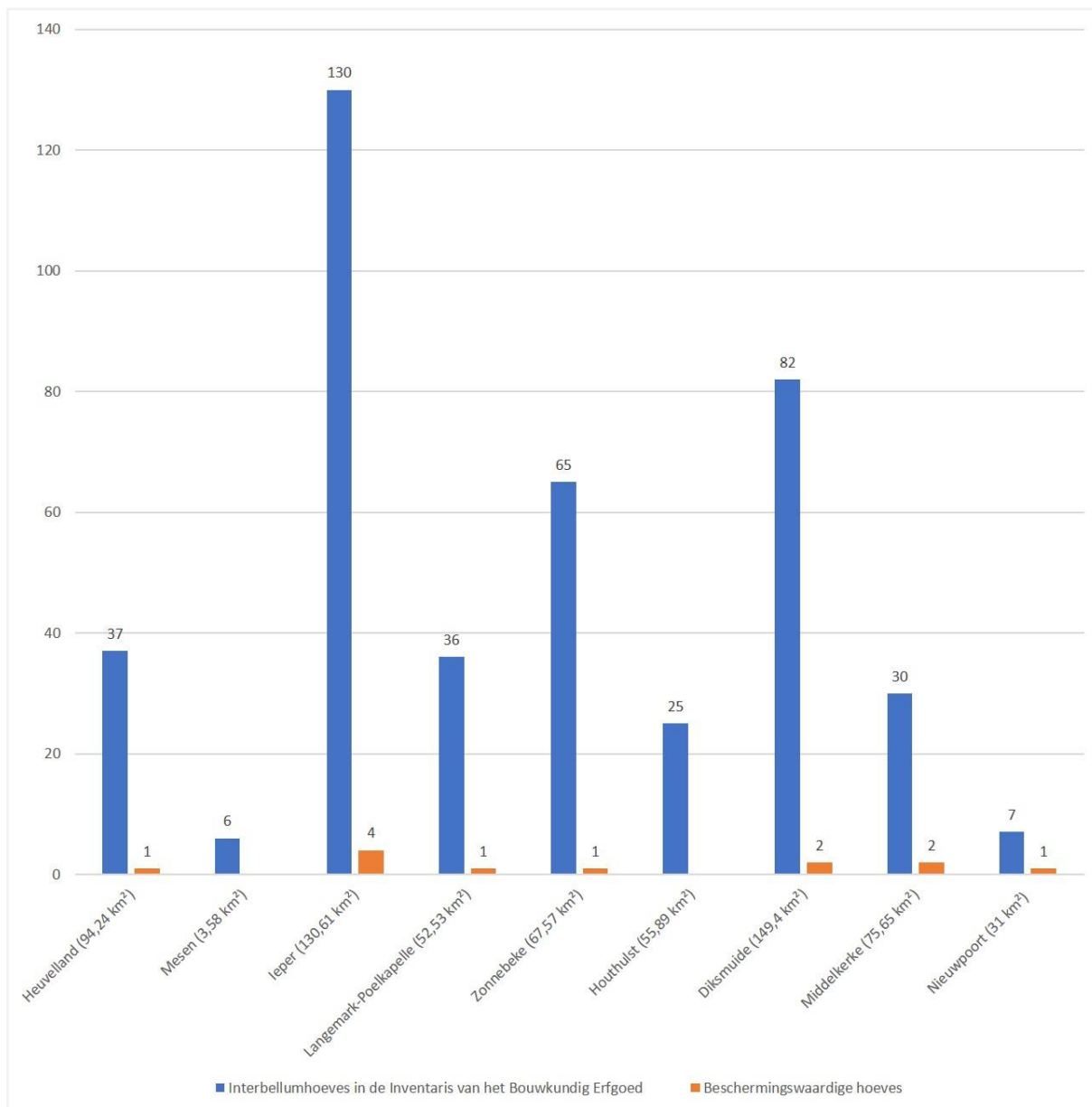

Fig. 4: hoeves uit het interbellum opgenomen in de Inventaris van het Bouwkundig Erfgoed (2018), in de West-Vlaamse fusiegemeenten van de Verwoeste Gewesten met een (bijna) totale wederopbouw. Per fusiegemeente is ook het aantal beschermingswaardige wederopbouwhoeves weergegeven (Onroerend Erfgoed).

4. Thematische inventarisatie van wederopbouwhoeves

De selectie van beschermingswaardige wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen vereiste een vergelijkend thematisch kader. Hiervoor was raadpleging van literatuur onvoldoende. Een overkoepelende studie over de wederopbouw van hoeves in de Verwoeste Gewesten ontbreekt¹¹. Publicaties over regionalistische architectuur behandelen vooral de architectuurhistorische context, zoals de modelboeken van de architecten van die tijd, maar besteden minder aandacht aan het gebouwde eindresultaat zoals dat vandaag nog bewaard is¹².

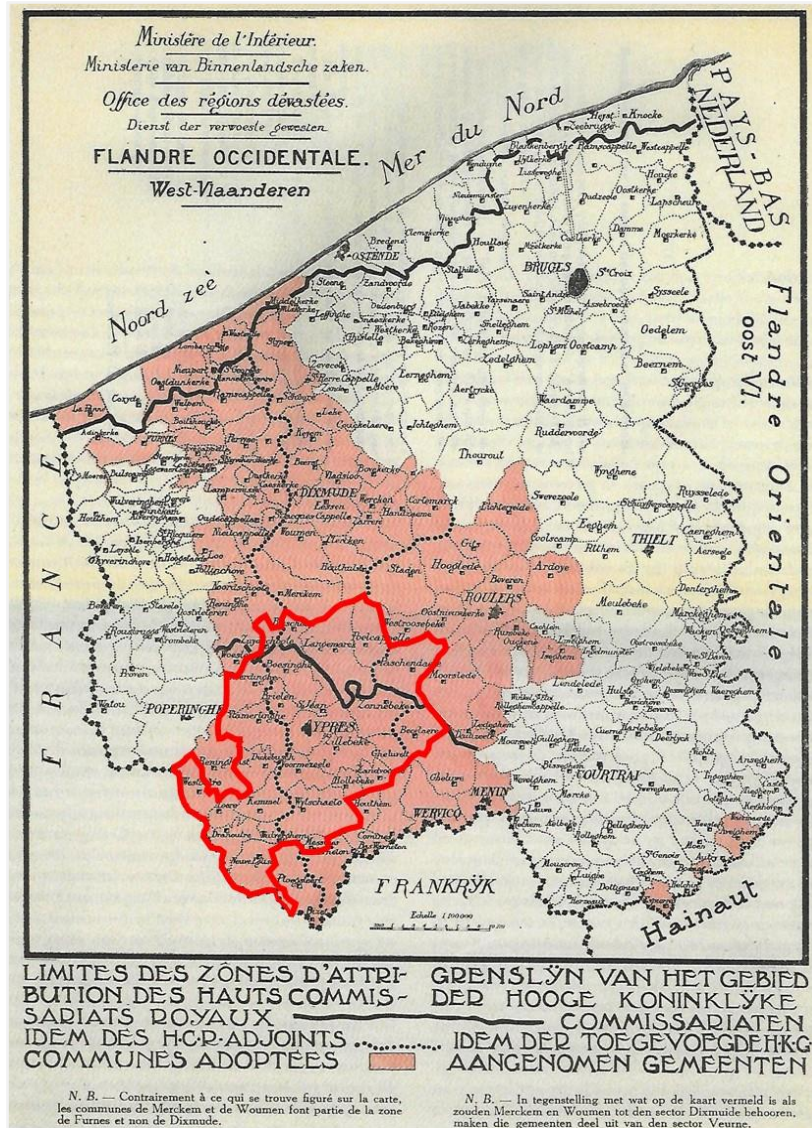

Fig. 5: het gebied in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen waar een gebiedsdekkende thematische inventarisatie van wederopbouwhoeves werd uitgevoerd in 2015-2018 (fusiegemeenten Mesen, Heuvelland, Ieper, Zonnebeke, Langemark-Poelkapelle) (Onroerend Erfgoed).

Voor de opbouw van een thematisch afwegingskader was daarom een thematische inventarisatie van wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen aangewezen. In eerste instantie werd een gebiedsdekkende thematische inventarisatie (2015-2018) uitgevoerd van fusiegemeenten met een nagenoeg volledige verwoesting én een oude inventaris (geografische inventaris uit de periode 1982-1991). Het gaat om de fusiegemeenten Mesen (1991), Heuvelland (1991), Ieper (1987), Zonnebeke (1991) en

¹¹ In dit verband kan het lopend doctoraatsonderzoek van Dries Claeys (KUL, ICAG) worden vermeld, getiteld *Wereldoorlog I en wederopbouw. De reconstructie van platteland en landschap in Vlaanderen*.

¹² De Maeyer J. 2008; Cornilly & Vandewalle 2009; Meganck 2013.

Langemark-Poelkapelle (1987) (**fig. 5, 6**). Herkenbare wederopbouwhoeves werden gedocumenteerd van op het openbaar domein. Indien toelating werd verleend, dan werd de hoeve ook op het erf gedocumenteerd en werden de gebouwen binnenin bezocht. Het terreinonderzoek maakte ook de evaluatie mogelijk van de huidige toestand van reeds in de inventaris opgenomen wederopbouwhoeves. Daarnaast resulteerde de gebiedsdekkende thematische inventarisatie in de selectie van voordien onbekende wederopbouwhoeves die nieuw kunnen worden opgenomen in de inventaris¹³. Onder deze voordien onbekende hoeves werd zelfs één hoeve geselecteerd als beschermingswaardig. Daarnaast resulteerde het thematisch terreinonderzoek van deze gemeenten in een overzicht van de architectuur van wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen. Deze architectuur blijkt, zoals vermeld, meer gevarieerd dan doorgaans wordt aangenomen.

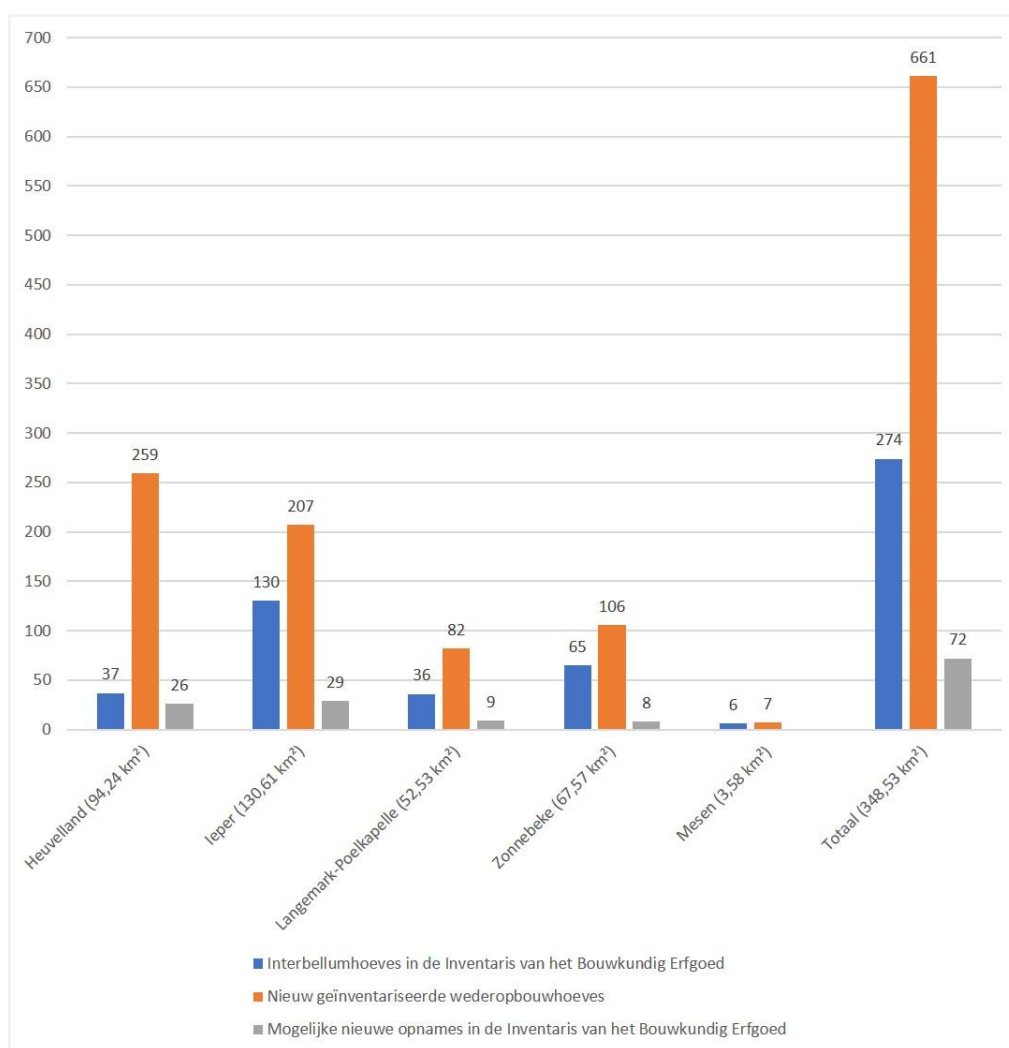

Fig. 6: thematisch geïnventariseerde fusiegemeenten (2015-2018) in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen. Van het totale aantal nieuw geïnventariseerde hoeves (661) komt maximaal slechts 11% (72 hoeves) in aanmerking voor nieuwe opname in de inventaris (Onroerend Erfgoed).

Op basis van het thematisch terreinonderzoek in Mesen, Heuvelland, Ieper, Zonnebeke en Langemark-Poelkapelle werd een vergelijkend kader opgebouwd voor wederopbouwhoeves in andere gemeenten in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen. Met dit vergelijkend kader werd de beschermingswaardigheid geëvalueerd van wederopbouwhoeves die zijn opgenomen in de meer recente inventarissen van de fusiegemeenten Diksmuide, Kortemark, Lo-Reninge, Middelkerke, Moorslede en Roeselare¹⁴. De

¹³ De selectie van hoeves die mogelijk nieuw kunnen worden opgenomen in de inventaris gebeurde aan de hand van de selectiecriteria die zijn ingebed in het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli. Dit zijn dezelfde criteria waarmee ook de beschermingswaardige hoeves werden geselecteerd, zoals toegelicht in deze criterianota.

¹⁴ De inventarissen werden gepubliceerd in 1999 (Moorslede, Roeselare), 2002 (Middelkerke), 2005 (Diksmuide, Lo-Reninge), 2006 (Houthulst) en 2007-2008 (Kortemark).

inventarissen van Oostduinkerke (Koksijde) en Geluwe (Wervik) werden respectievelijk gepubliceerd in 1982 en 1991. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werden deze gemeenten maar gedeeltelijk verwoest, waardoor ook hier een toetsing van de bestaande geografische inventaris aan het vergelijkend kader voldoende was voor een evaluatie van mogelijk beschermingswaardige wederopbouwhoeves. In Nieuwpoort zijn slechts acht wederopbouwhoeves opgenomen in de inventaris, gepubliceerd in 1982. Dit wijst echter niet op een lacune in de inventaris, maar het weerspiegelt de grootschaligheid van de landbouw in deze kleine (31 km²) poldergemeente, die wordt gekenmerkt door een klein aantal hoeves met een groot landbouwareaal.

5. Selectie van beschermingswaardige wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen

In totaal zijn twaalf hoeves geselecteerd als beschermingswaardig. De geselecteerde hoeves bevinden zich alle in de zwaarst verwoeste zone van de Verwoeste Gewesten in West-Vlaanderen (**fig. 7**). De selectie biedt een staalkaart van de architectuur van wederopbouwhoeves die, zoals vermeld, gevarieerder is dan vaak wordt aangenomen.

De zes geselecteerde wederopbouwhoeves in de zandleemstreek van Ieper, Heuvelland en Zonnebeke zijn hoeves met losse bestanddelen in U- of vierkantsopstelling. In de vruchtbare polders van de kustvlakte, in Middelkerke en Nieuwpoort, zijn drie grote hoeves met losse bestanddelen aangeduid als beschermingswaardig. In de zandstreek zijn de ontginningshoeve 'Boskasteel' in Langemark-Poelkapelle en, als een voorbeeld van een bescheiden landbouwuitbating, een kleine hoeve van het langgeveltype in Vladslo (Diksmuide) geëvalueerd als beschermingswaardig. De 'Kasteelhoeve' in Beerst (Diksmuide) is een hoeve gelegen op de overgang van de zandstreek naar de polders.

Volgende wederopbouwhoeves worden beoordeeld als beschermingswaardig:

- Diksmuide, Beerst, Oostendestraat 87: 'Kasteelhoeve'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/78178>
- Diksmuide, Vladslo, Houtlandstraat 3: kleine hoeve
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/78567>
- Heuvelland, Wijtschate, Pont Malletstraat 1: hoeve 'Pilgrimshof'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/32758>
- Ieper, Boezinge, Ravestraat 24, hoeve 'Madelstede'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/30637>
- Ieper, Boezinge, Pilkemseweg 130: hoeve 'Foch farm'
Niet opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed.
- Ieper, Voormezele, Kemmelseweg 66: hoeve 'West-Bellegoed'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/30852>
- Ieper, Zillebeke, Komenseweg 30: hoeve 'De Pollepel'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/30867>
- Langemark-Poelkapelle, Poelkapelle, Kattestraat 18: hoeve 'Boskasteel'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroenderfgoed.be/erfgoedobjecten/44146>

- Middelkerke, Mannekenvere, Zwarteweg 22: hoeve 't Geuzegat'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/54904>
- Middelkerke, Westende, Westendelaan 195: hoeve 'De Roode Poort'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/55121>
- Nieuwpoort, Ramskapelle, Diksmuidse Weg 11: hoeve 'Oosthof'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/16643>
- Zonnebeke, Beselare, Markizaatstraat 36: 'Herenhoeve'
Opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed:
<https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/33087>

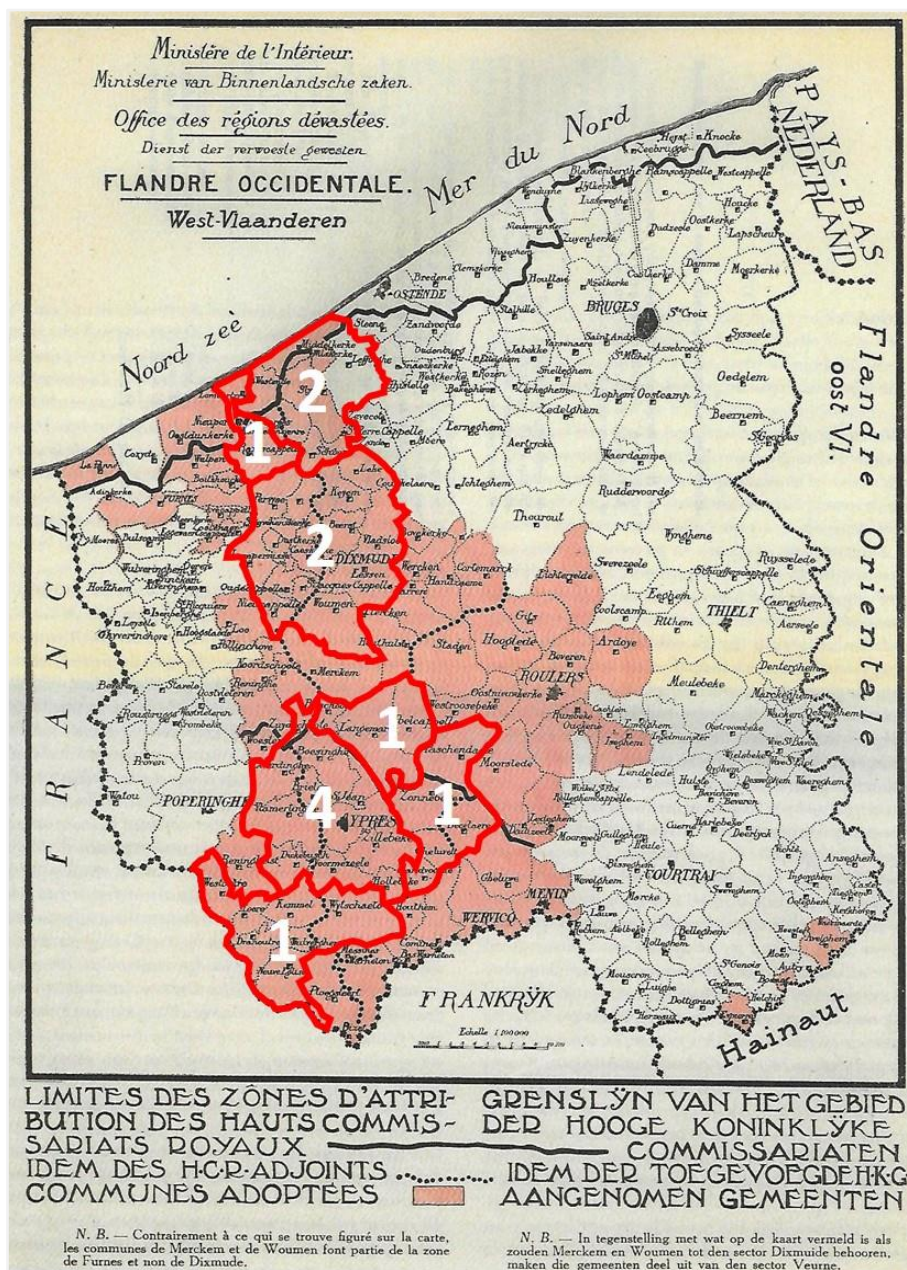

Fig. 7: aantal beschermingswaardige wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen, per fusiegemeente (Onroerend Erfgoed).

6. Toelichting van de toegekende erfgoedwaarden

Van de dertien decretaal vastgelegde erfgoedwaarden zijn volgende van toepassing op de voor bescherming geselecteerde wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen: archeologische waarde, architecturale waarde, artistieke waarde, culturele waarde, historische waarde, industrieel-archeologische waarde, ruimtelijk-structurerende waarde, technische waarde en volkskundige waarde¹⁵.

Archeologische waarde

De archeologische waarde wordt gedefinieerd als volgt:

“Een onroerend goed heeft archeologische waarde als het betekenisvol kan bijdragen tot de reconstructie van de bestaansgeschiedenis van de mensheid en haar relatie tot de omgeving door de daar aanwezige overblijfselen, voorwerpen of sporen van de mens en zijn omgeving te behouden of ze met archeologische en natuurwetenschappelijke methoden te onderzoeken.”

Het overgrote deel van de wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten werd niet gebouwd *ex nihilo* maar is de verderzetting van een vooroorlogse hoeve. Soms werd de nieuwe hoeve gebouwd op dezelfde plaats; in andere gevallen werd een nieuwe hoeve gebouwd op een voordien onbebouwd terrein, maar wel nog steeds dichtbij, soms zelfs naast de plaats van de vooroorlogse hoeve¹⁶. De aanwezigheid van ondergrondse muurresten en bouwfragmenten op of dichtbij veel wederopbouwhoeves wijst op een archeologisch potentieel dat verband houdt met een vooroorlogse hoeve. De toekenning van een afzonderlijke archeologische waarde moet echter per hoevesite worden afgewogen.

Fig. 8: Boezinge (Ieper), luchtopname van de hoeve 'Madelstede' (zomer 2018). Op de weide naast de wederopbouwhoeve (rechts buiten beeld) zijn de muurresten van de vooroorlogse hoeve herkenbaar (Onroerend Erfgoed, Johan Van Laecke).

¹⁵ De definities van de erfgoedwaarden zijn overgenomen uit: Vlaamse overheid Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed, 17 juli 2015, Ministerieel besluit tot vaststelling van de inventarismethodologie voor de inventaris van bouwkundig erfgoed, Belgisch Staatsblad, p. 48925.

¹⁶ Becuwe, Debonne & Vanneste 2018, 11-15.

In Boezinge (Ieper) werd de hoeve 'Madelstede' heropgebouwd naast de plaats van de vooroorlogse hoeve. Aan de verwoeste hoeve herinneren een overblijfsel van een walgracht en een 19de-eeuwse poort op het weideperceel naast de huidige hoeve. Luchtopnames (zomer 2018) hebben aangetoond dat de muurresten van de vooroorlogse hoeve ondiep onder het maaiveld bewaard zijn (**fig. 8**). Dit archeologisch potentieel, dat een directe historische band heeft met de wederopbouwhoeve, laat toe om aan de hoevesite 'Madelstede' een archeologische waarde toe te kennen. In andere hoeves is dit archeologisch potentieel minder evident. De 'Foch farm' in Boezinge (Ieper) werd heropgebouwd op de plaats van de vooroorlogse hoeve, met dezelfde configuratie van de gebouwen. De aanwezigheid van een bodemarchief is hierdoor moeilijk in te schatten. Daarom wordt aan deze wederopbouwhoeve geen archeologische waarde toegekend, maar wordt hiermee wel de historische waarde van de hoeve bijkomend gemotiveerd.

Architecturale waarde

De architecturale waarde wordt gedefinieerd als volgt:

"Een onroerend goed heeft architecturale waarde als het getuigt van een fase of aspect van de (landschaps)architectuur of de bouwkunst in het verleden. Het kan gaan om typologie, stijl, oeuvre of materiaalgebruik."

De architectuur van de wederopbouwhoeves is gevarieerder dan doorgaans werd aangenomen. Sommige hoeves worden gekenmerkt door een uitgesproken regionalistische architectuur, terwijl andere hoeves een eenvoudiger vormtaal hebben. De motivatie van de architecturale waarde is dus niet voor elke wederopbouwhoeve dezelfde.

Van sommige hoeves wordt de architectuur getypeerd door een zeer getrouwe toepassing van de regionalistische architectuurvormen zoals die in eigentijdse modelboeken werden aanbevolen¹⁷. Voorbeelden zijn het 'Oosthof' in Ramskapelle (Nieuwpoort), hoeve 'De Roode Poort' (**fig. 10**) in Westende (Middelkerke) en de 'Kasteelhoeve' in Beerst (Diksmuide). Ook de betrokkenheid van bekende architecten uit het regionalisme kan de architecturale waarde van een wederopbouwhoeve mee bepalen, zoals Camille Van Elslande (1890-1962) in het 'Oosthof' (Ramskapelle) en Théodore Raison (1869-1937) in de hoeve 'De Roode Poort'. Bij andere hoeves zijn de regionalistische architectuurvormen minder expliciet toegepast en wordt de architecturale waarde ook bepaald door de monumentale omvang en gevelwerking van de hoevegebouwen en de hoge kwaliteit van de gebruikte materialen, zoals in de hoeve 'Foch farm' in Boezinge (Ieper) en het 'Pilgrimshof' in Wijtschate (Heuveland).

Architecturale waarde wordt niet alleen bepaald door het regionalistische karakter van de architectuur, de monumentaliteit van de gebouwen en de kwaliteit van de uitvoering. Zij kan ook worden bepaald door de typologische waarde van een hoeve. Dit is bijvoorbeeld het geval voor het hoevetje in Vladslo, een gaaf bewaarde hoeve van het langgeveltype (**fig. 9**). Deze kleine hoeve is een model dat in de wederopbouwperiode werd gepropageerd door de Belgische Boerenbond, om ook aan minder kapitaalkrachtige landbouwers en pachters een nieuwe hoeve te kunnen aanbieden.

Kleinere gebouwen, zoals asten en kapellen, kunnen bijdragen tot de architecturale waarde van een hoeve. Asten hebben als bedrijfsgebouwen voor de verwerking van chicorei en tabak een geheel eigen en daardoor zeer herkenbare bouwvorm. De typerende hoge blokvorm van een ast draagt zo bij tot het architecturale silhouet van een wederopbouwhoeve. De kapellen aan de ingang van de 'Kasteelhoeve' in Beerst (Diksmuide) en de hoeve 'Madelstede' in Boezinge (Ieper) werden samen met de hoevegebouwen in de jaren 1920 opgetrokken in een regionalistische architectuur. Deze kapellen dragen zo bij tot de architecturale waarde van de hoeves.

De architecturale waarde van een wederopbouwhoeve kan ten slotte worden versterkt door de bewaring van oorspronkelijk interieur in het woonhuis van de hoeve. Zeldzame voorbeelden van woonhuizen met bewaard oorspronkelijk interieur zijn de hoeve 't Geuzegat' in Mannekensvere (Middelkerke) en de hoeve 'Madelstede' in Boezinge (Ieper). Ook bewaarde oorspronkelijke indelingen en uitrustingen van de nutsgebouwen op de hoeve (vb. stallen, schuren, bakhuizen) kunnen de architecturale waarde van een wederopbouwhoeve versterken.

¹⁷ Becuwe, Debonne & Vanneste 2018, 35-51.

Fig. 9: Vladslo (Diksmuide), een kleine hoeve van het langgeveltype (Onroerend erfgoed).

Fig. 10: 'De Roode Poort' in Westende (Middelkerke), een grote hoeve met gebouwen in gesloten opstelling, naar ontwerp van Théodore Raison (Onroerend Erfgoed).

Artistieke waarde

De artistieke waarde wordt gedefinieerd als volgt:

"Een onroerend goed heeft artistieke waarde als het getuigt van het kunstzinnige streven van de mens in het verleden."

De artistieke waarde van bouwkundig erfgoed betreft doorgaans de aanwezigheid van een bewaard historisch interieur. Uit bezoeken aan de woonhuizen van wederopbouwhoeves blijkt dat een bewaard historisch interieur, al dan niet met artistieke mérites, uitzonderlijk is. Het intensieve gebruik van het woonhuis en de gewijzigde comforteisen hebben in het overgrote deel van de wederopbouwhoeves geleid tot de verdwijning van de oorspronkelijke inrichting van de woonhuizen. Daarom wordt de aanwezigheid van een oorspronkelijk interieur niet opgevat als doorslaggevend voor de beschermingswaardigheid van een wederopbouwhoeve.

Fig. 11: glasraam met Onze-Lieve-Vrouw van de IJzer in de kapel van de hoeve 'Madelstede' in Boezinge (Ieper) (Onroerend Erfgoed).

Waar een oorspronkelijk interieur wel nog bewaard is, dan impliceert dit nog niet de toekenning van een artistieke waarde aan de wederopbouwhoeve. Zo zijn de gaaf bewaarde interieurs van de woonhuizen van de hoeves 't Geuzegat' in Mannekensvere (Middelkerke) en de 'Kasteelhoeve' in Beerst (Diksmuide) een eerder zeldzaam gegeven in het kader van wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten, maar niet uitzonderlijk binnen de ruimere context van interieurs uit de wederopbouwperiode. Daarom wordt geen afzonderlijke artistieke waarde toegekend, maar worden de bewaarde oorspronkelijke interieurelementen opgevat als een versterking van de architecturale waarde van de hoeves.

Bij de hoeve 'Madelstede' in Boezinge (Ieper) daarentegen is het interieur van het woonhuis uit de jaren 1930-1940 wel artistiek bijzonder. De pronkkamer bevat een neobarokke schouw, deuren met gebrandschilderd glas, lambriseringen en muurkastjes, een geheel dat wellicht is ontworpen door de Ieperse beeldhouwer en schilder Maurice Deraedt (1881-1955). De kwaliteit van de inrichting, de toeschrijving aan een kunstenaar met regionale faam en de bijzondere iconografie van het landbouwleven maken van dit interieur een uitzonderlijk ensemble binnen het kader van wederopbouwhoeves. Bijzonder zijn ook de glasramen van de kapel aan de ingang van de hoeve (**fig. 11**). Wellicht zijn ze van de hand van de Brugse glazenier Frederic Roderburg (1884-1963), die zich baseerde op de tekening van Onze-Lieve-Vrouw van de IJzer, van de schilder Joe English (1882-1918). Het uitzonderlijke geheel van de pronkkamer in het woonhuis en de glasramen in de kapel motiveren voor de hoeve 'Madelstede' de toekenning van een afzonderlijke artistieke waarde.

Culturele waarde

De culturele waarde wordt gedefinieerd als volgt:

"Een onroerend goed heeft culturele waarde als het getuigt van tijd- en regiogebonden menselijk gedrag."

De wederopbouw van de Verwoeste Gewesten, zowel in de steden, de dorpen als op het platteland, is onlosmakelijk verbonden met de Eerste Wereldoorlog, een ingrijpende historische gebeurtenis die niet alleen het regionale maar ook het nationale kader overstijgt. De Eerste Wereldoorlog had een internationale dimensie, wat ook het geval is voor de wederopbouw na de oorlog: niet alleen in West-Vlaanderen maar ook in Wallonië en Noord- en Oost-Frankrijk werd, tot aan de grens met Zwitserland, de verwoeste frontzone opnieuw bevolkt, in cultuur gebracht en bebouwd. De naoorlogse wederopbouw is een grensoverschrijdende uiting van de wil en de daadkracht van de mens om na deze ontwrichting van de leefgemeenschap opnieuw een bestaan uit te bouwen.

Alle voor bescherming geselecteerde hoeves zijn hiervan een materiële uiting. Daarom wordt ook aan alle voor bescherming geselecteerde hoeves een culturele waarde toegekend.

Historische waarde

De historische waarde wordt gedefinieerd als volgt:

"Een onroerend goed heeft historische waarde als het getuigt van een (maatschappelijke) ontwikkeling, gebeurtenis, figuur, instelling of landgebruik uit het verleden van de mens."

Voor wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten wordt de historische waarde opgevat als de sitegebonden verfijning van de culturele waarde. Van elke beschermingswaardige wederopbouwhoeve is de geschiedenis van de verwoesting en de heropbouw bepaald door de plaatselijke impact van de Eerste Wereldoorlog. Zo houdt de verwoesting van de vooroorlogse hoeve 'Madelstede' (Boezinge) verband met de nabijheid van het Ieperleekanaal, tijdens de oorlog een strategisch belangrijk landschapselement ten noorden van Ieper. De historische band tussen wederopbouwhoeve en Eerste Wereldoorlog is visueel overduidelijk in de 'Pollepelhoeve' (Zillebeke), die direct paalt aan de als monument beschermde Britse begraafplaats 'Railway Dugouts Burial Ground' (**fig. 12**)¹⁸. In de hoeve 'De Roode Poort' in Westende (Middelkerke) is het oorlogsverleden materieel aanwezig in de wederopbouwhoeve zelf: een Duitse bunker die tijdens de oorlog vlakbij de oude hoeve werd opgericht, werd bij de wederopbouw geïntegreerd in het hoevecomplex. Voor andere wederopbouwhoeves wijzen luchtfoto's en militaire kaarten uit de Eerste

¹⁸ <https://inventaris.onroerendergoed.be/erfgoedobjecten/201166>

Wereldoorlog op hun inschakeling in het oorlogsgebeuren. Een bijzonder voorbeeld van de sitegebonden historische waarde biedt het 'Pilgrimshof' in Wijtschate. Deze hoeve was tijdens de oorlog aan de Duitse zijde van de frontlijn gelegen en had vervolgens, als enige van de beschermingswaardige hoeves, ook tijdens de Tweede Wereldoorlog een militair belang.

De historische waarde van de beschermingswaardige wederopbouwhoeves wordt echter niet alleen bepaald door de Eerste Wereldoorlog en de naoorlogse wederopbouw. Behalve de hoeve 'Boskasteel' (Poelkapelle) en de kleine hoeve in Vladslo hebben alle geselecteerde hoeves een geschiedenis die ouder is dan de Eerste Wereldoorlog en in veel gevallen opklimt tot de late middeleeuwen. Die vooroorlogse geschiedenis is soms nog materieel aanwezig, onder de vorm van walgrachten (de 'Kasteelhoeve' in Beerst, Pilkemseweg 130 in Boezinge, het 'West-Bellegoed' in Voormezele, hoeve 't Geuzegat' in Mannekensvere, het 'Oosthof' in Ramskapelle) (**fig. 13**), oude muurresten in de huidige hoeve (het 'Oosthof' in Ramskapelle) of een oude kelder onder het woonhuis (het 'Oosthof' in Ramskapelle, de 'Kasteelhoeve' in Beerst). De vooroorlogse geschiedenis van een hoeve vindt soms ook een materiële uiting in oude bouwmaterialen, soms van middeleeuwse oorsprong, die tijdens de heropbouw van de hoeve werden hergebruikt, bijvoorbeeld in de onderbouw van muren (de Kasteelhoeve in Beerst), voor de verharding van het erf (het West-Bellegoed in Voormezele) of in kapelletjes (de 'Kasteelhoeve' in Beerst).

De historische waarde van wederopbouwhoeves kan een sociale dimensie bevatten. Vaak zijn in de hoevegebouwen nog de oorspronkelijke vertrekken van inwonend personeel bewaard, zoals de kamer van de voerman of de slaapruintes van de dagloners. De wederopbouwhoeves getuigen zo van de bedrijfshiërarchie op een hoeve in de jaren 1920.

Fig. 12: de 'Pollepelhoeve' in Zillebeke (Ieper), gelegen naast een militaire begraafplaats uit de Eerste Wereldoorlog (Onroerend Erfgoed).

Fig. 13: het woonhuis van de 'Kasteelhoeve' in Beerst (Diksmuide), een laatmiddeleeuwse site met walgracht (Onroerend Erfgoed).

Industrieel-archeologische waarde

De industrieel-archeologische waarde wordt gedefinieerd als volgt:

"Een onroerend goed heeft industrieel-archeologische waarde als het getuigt van een ambachtelijk of industrieel verleden."

Industrieel-archeologische waarde wordt toegekend indien op de wederopbouwhoeve technische installaties bewaard zijn die getuigen van de verwerking van landbouwgewassen. Voorbeelden zijn de tabaks- en chicorei-asten bij de hoeves 'West-Bellegoed' in Voormezele (Ieper) en 'Pollepel' in Zillebeke (Ieper). De industrieel-archeologische waarde schuilt echter niet alleen in de bewaarde bedrijfstechnische uitrusting, maar ook in de uiterlijke herkenbaarheid van de gebouwen waarin het productieproces zich afspeelde. In hun architectuur kondigen asten al het productieproces aan dat zich binnenin voltrok: het hoge blokvolume, de superpositie van deuren en laadopeningen, en de verluchtingsgaten en schoorstenen op het dak.

Ruimtelijk-structurerende waarde

De ruimtelijk-structurerende waarde wordt gedefinieerd als volgt:

“Een onroerend goed heeft ruimtelijk-structurerende waarde als het de ruimte ordent, afbakt, structureert of de blik leidt.”

Hoeves hebben een sterke visuele aanwezigheid in hun omgeving. Naargelang de inplanting van de hoeve, de omvang en de architectuur van de hoevegebouwen, en het reliëf en de openheid van het landschap, kan de visuele impact van een hoeve op haar omgeving beperkt zijn of net heel nadrukkelijk.

Het 'Pilgrimshof' in Wijtschate (Heuvelland) wordt gekenmerkt door brede en hoge hoevegebouwen. Door haar ligging op een heuvel in een golvend landschap is deze hoeve, van waaruit de vergezichten meerdere kilometers ver reiken, een visuele baken voor de wijde omgeving (**fig. 14**). Daarom wordt aan deze hoeve een ruimtelijk-structurerende waarde toegekend. In het vlakke polderlandschap wordt de hoeve 't Geuzengat in Mannekensvere (Middelkerke) van ver aangekondigd door de hoge puntgevel van de stalvleugel (**fig. 15**). Deze gevel heeft niet zozeer een functionele bedoeling maar is een architecturale allusie op de grote schuren uit de late middeleeuwen die zich van ver aftekenden in de kustvlakte. Met de hoge puntgevel van de stalvleugel heeft de architect van de wederopbouwhoeve 't Geuzengat doelbewust een visuele baken voor de omgeving gemaakt. Daarom kan ook aan deze hoeve een ruimtelijk-structurerende waarde worden toegekend. Door hun hoge blokvolume kunnen ook asten bijdragen aan de ruimtelijk-structurerende waarde van een hoeve, zoals in de 'Pollepelhoeve' in Zillebeke (Ieper). Hier is de ast als het ware de visuele pendant van de monumentale toegangspoort van de ernaast gelegen militaire begraafplaats.

Fig. 14: de hoeve 'Pilgrimshof' in Wijtschate (Heuvelland) (Onroerend Erfgoed).

Fig. 15: de hoeve 't Geuzengat' in Mannekensvere (Middelkerke) (Onroerend Erfgoed).

Technische waarde

Technische waarde wordt gedefinieerd als volgt:

“Een onroerend goed heeft technische waarde als het de ontwikkeling van de (cultuur)techniek in het verleden illustreert. Het gaat om technische toepassingen als illustratie van zowel traditionele als innovatieve technieken en materialen.”

De wederopbouw van de landbouw in de Verwoeste Gewesten werd te baat genomen om in de hoevebouw constructieve en bedrijfstechnische vernieuwingen door te voeren¹⁹. Kenmerkend voor veel wederopbouwhoeves is dan ook de combinatie van een exterieur in regionalistische architectuur met moderne materialen en installaties binnenin. Het gebruik van beton en metaal voor de overspanning van doorbrekingen en de overdekking van binnenruimten kenmerkt bijvoorbeeld veel wederopbouwhoeves. Dit

¹⁹ Becuwe, Debonne & Vanneste 2018, 34-51.

was een innovatief technisch gegeven in de Verwoeste Gewesten, waar de vooroorlogse hoeves nog in belangrijke mate werden gekenmerkt door traditionele materialen en technieken, zoals vakwerkbouw²⁰.

Fig. 16: interieur van de stal van de hoeve 'Oosthof' in Ramskapelle (Nieuwpoort) (Onroerend Erfgoed).

Fig. 17: draaiwiel voor de spoortjes langs de stallen van de hoeve 'Boskasteel' in Poelkapelle (Langemark-Poelkapelle) (Onroerend Erfgoed).

De technische waarde van wederopbouwhoeves ligt ook in de toepassing van moderne materialen, zoals beton en metaal, voor een meer efficiënte en hygiënische bedrijfsvoering op de hoeve. Een voorbeeld is de stal van het 'Oosthof' in Ramskapelle (Nieuwpoort). De regionalistische architectuur van de buitengevels verbergt een materiaal- en bedrijfstechnisch innovatieve inrichting. Een door betonnen arcaden afgebakende middengang vergemakkelijkt het voeren van het vee, dat is opgesteld aan weerszijden van deze voeder gang (**fig. 16**). In de betonnen overdekking is een systeem voor luchtverversing ingewerkt en bovenaan de voeder gang zorgt een metalen rail voor de verplaatsing van voederbakken.

De technische waarde kan ook worden toegekend aan de hoeve Boskasteel in Poelkapelle (Langemark-Poelkapelle). Hier konden voeder- en laadbakken op rails van het ene naar het andere gebouw worden bewogen. Een heuse wissel maakte het mogelijk om de rijrichting van de bakken te draaien (**fig. 17**). Via een systeem van waterleidingen, dat werd bevoorrad door een waterreservoir op de zolder van het woonhuis, was stromend water voorhanden in de stallen.

Volksculturele waarde

Volksculturele waarde wordt gedefinieerd als volgt:

"Een onroerend goed heeft volksculturele waarde als het getuigt van gebruiken en gewoonten, voorstellingen en tradities van een specifieke bevolkingsgroep of gemeenschap in het verleden."

Hoeves worden traditioneel vaak gekenmerkt door een kapel bij de erftoegang. Bij de wederopbouw wordt deze traditie hernomen bij een aantal hoeves. De benamingen van de kapel wijzen op een mogelijk oude devotie, zoals de Sint-Annakapel bij de erftoegang van de 'Kasteelhoeve' in Beerst (Diksmuide). Bij de hoeve 'Madelstede' in Boezinge (Ieper) is de kapel toegewijd aan Onze Lieve Vrouw van Vrede. Dit gegeven refereert samen met de hoger genoemde glasramen aan de oorlogsvernietiging en de wederopbouw van de hoeve. Bij het kapelletje in de voortuin van het woonhuis van de 'Pollepelhoeve' in Zillebeke (Ieper) zijn plaatselijke ijzerzandsteenschollen gebruikt voor een grotdecor, een referentie aan de cultus van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes (**fig. 18**).

²⁰ Vansteenkiste 2005.

Fig. 18: kapel van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes naast het woonhuis van de 'Pollepelhoeve' in Zillebeke (Ieper) (Onroerend Erfgoed).

Fig. 19: overzicht van de erfgoedwaarden toegekend aan de beschermingswaardige wederopbouwhoeves

	Archeologische waarde	Architecturale waarde	Artistieke waarde	Culturele waarde	Historische waarde	Industrieel-archeologische waarde	Ruimtelijk-structurende waarde	Technische waarde	Volksculturele waarde
Diksmuide, Oostendestraat 87, 'Kasteelhoeve'	X	X		X	X		X		
Diksmuide, Houtlandstraat 3, kleine hoeve		X		X	X		X		
Heuvelland, Pont Malletstraat 1, hoeve 'Pilgrimshof'	X	X		X	X		X		
Ieper, Ravestraat 24, hoeve 'Madelstede'	X	X	X	X	X				X
Ieper, Pilkemseweg 130, hoeve 'Foch farm'		X		X	X			X	
Ieper, Kemmelseweg 66, hoeve 'West-Bellegoed'	X	X		X	X	X	X		
Ieper, Komenseweg 30, hoeve 'De Pollepel'		X		X	X	X			
Langemark-Poelkapelle, Kattestraat 18, hoeve 'Boskasteel'		X		X	X			X	
Middelkerke, Zwarteweg 22, hoeve 't Geuzegat'	X	X		X	X		X	X	
Middelkerke, Westendelaan 195, hoeve 'De Roode Poort'		X		X	X		X		
Nieuwpoort, Diksmuidse Weg 11, hoeve 'Oosthof'	X	X		X	X		X	X	
Zonnebeke, Markizaatstraat 36, 'Herenhoeve'		X		X	X				

7. Toelichting van de gehanteerde criteria

Zeldzaamheid

Zeldzaamheid wordt als gedefinieerd als volgt:

De zeldzaamheid van het object houdt rekening met de frequentie van het voorkomen binnen de geografische context, de chronologische context, de architectuurhistorische context (concept, bouwstijl, materiaalgebruik, ...), het oeuvre van de architect/ontwerper.

Tot de selectie van beschermingswaardige wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten in West-Vlaanderen behoren hoeves die, hoewel ze ooit een zeer courant type waren, intussen zeldzaam geworden zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval voor het hoevetje in Vladslo (Diksmuide). Deze kleine hoeve is van het langgeveltype, een traditionele hoevevorm op het Vlaamse platteland die tijdens de wederopbouw werd gepropageerd door de Boerenbond. De kleinschaligheid van dit type maakt echter dat het meer dan de grote hoevecomplexen vatbaar is voor verlies van erfgoedelementen en erfgoedkenmerken. Als een gaaf bewaard voorbeeld van een kleine hoeve van het traditionele langgeveltype, opgetrokken tijdens de wederopbouw in de jaren 1920, is het hoevetje in Vladslo vandaag zeldzaam geworden.

Andere beschermingswaardige wederopbouwhoeves zijn dan weer van bij hun bouw uniek. Een voorbeeld is de hoeve 't Geuzegat' in Mannekensvere (Middelkerke), waarvan de hoge pronkgevel van de stalvleugel geen gelijke heeft in de wederopbouwarchitectuur. Zeldzaamheid kan zich ook voordoen in de technische waarde van een hoeve, zoals in de hoeve Boskasteel in Poelkapelle (Langemark-Poelkapelle). Het transportsysteem van de voeder- en laadbakken op sporen langs de stallen is geen enkele andere wederopbouwhoeves aangetroffen.

Herkenbaarheid

Herkenbaarheid wordt als gedefinieerd als volgt:

De herkenbaarheid van het object houdt rekening met de volledigheid van het object/de site, de afwezigheid van ingrijpende verbouwingen, storende herstellingen en latere toevoegingen die de oorspronkelijke toestand sterk hebben aangetast. In hoeverre is het object nog "leesbaar"? Is de typologie nog herkenbaar? Het is belangrijk om op te merken dat de historische gelaagdheid in een onroerend goed niet per sé negatief is. Een gebouw, landschap of archeologische site werden doorheen de tijden aangepast en verbouwd, en ook deze nieuwe lagen die in de loop der tijden werden toegevoegd, kunnen waarde hebben, en zelfs een meerwaarde vormen.

Een specifieke vorm van herkenbaarheid gaat over de authenticiteit, die vooral is terug te vinden in de materiële aspecten van een erfgoedobject. In hoeverre zijn volgende zaken nog aanwezig: de historische bouwmaterialen, de oorspronkelijke ornamentiek en detaillering, de oorspronkelijke interieurelementen (vloeren, afwerkingslagen, kleurstellingen, ...), de oorspronkelijke planindeling, het traditioneel vakmanschap. Ook hier is het belangrijk om te beseffen dat een historische gelaagdheid ook kan behoren tot de authenticiteit.

Voor de selectie van beschermingswaardige wederopbouwhoeves is het criterium van leesbaarheid een must. Alle hoeves in de selectie zijn nog steeds herkenbaar, niet alleen als hoeve maar ook als hoeve uit de wederopbouwperiode. De herkenbaarheid betreft dus zowel de blijvende leesbaarheid van de (vroegere) landbouwactiviteiten, als de leesbaarheid van de architectuur uit de wederopbouw.

Bijna alle beschermingswaardige wederopbouwhoeves hebben sinds hun bouw in de jaren 1920 aanpassingen ondergaan, een onvermijdelijk gegeven gezien de snelle bedrijfstechnische evolutie van het landbouwbedrijf in de 20ste eeuw. In de voor bescherming geselecteerde hoeves hebben deze aanpassingen, zoals gedichte deur- en vensteropeningen, de herkenbaarheid van de wederopbouwhoeve echter niet aangetast. Bovendien zijn de latere aanpassingen steeds als dusdanig herkenbaar; ze werden niet gedaan voor de creatie van een fictief historisch decor, maar zijn het gevolg van een bedrijfstechnische overweging die geen vervalsing van de oorspronkelijke aanleg uit de jaren 1920 veroorzaakt. In het geval van het 'Pilgrimshof' in Wijtschate (Heuvelland) bepalen de latere aanpassingen de historische gelaagdheid van de hoeve: de zichtbare verbouwingen getuigen van de schade die de strategisch belangrijk gelegen hoeve onderging in de Tweede Wereldoorlog.

Omwille van hun intensieve gebruik kan men voor wederopbouwhoeves niet uitgaan van een volledige materiële authenticiteit. Het grootste deel van de woonhuizen in wederopbouwhoeves is aangepast aan de eigentijdse eisen van wooncomfort, waardoor de bewaring van oorspronkelijke interieurelementen geen evidentie is. De aanwezigheid van oorspronkelijk interieur is, in het kader van wederopbouwhoeves, zeker een meerwaarde. Omgekeerd kan de afwezigheid van oorspronkelijk interieur niet gelden als een doorslaggevend criterium, maar moet dit worden afgewogen tegenover andere criteria.

Representativiteit

Representativiteit wordt als gedefinieerd als volgt:

De representativiteit van het object bekijkt in hoeverre dit erfgoedobject een typisch en goed voorbeeld is binnen de geografische context, de chronologische context, de architectuurhistorische context (concept, bouwstijl, materiaalgebruik, ...), het oeuvre van de architect/ontwerper.

Bij de voor bescherming geselecteerde wederopbouwhoeves kent het criterium van representativiteit meerdere invullingen. De hoeve in Vlad slo (Diksmuide) is een zeldzaam voorbeeld van een gaaf bewaarde kleine hoeve van het langgeveltype, maar is tegelijk ook heel representatief voor een hoevetype dat ooit zeer wijd verspreid was. In de andere beschermingswaardige hoeves wordt de representativiteit bepaald door de regionalistische architectuur, een kenmerk dat de wederopbouwhoeves net zo herkenbaar maakt als wederopbouwhoeves.

Bij andere hoeves wordt het criterium van representativiteit mee bepaald door de betrokken architect. De hoeve 'De Roode Poort' in Westende (Middelkerke) is een representatief voorbeeld van een hoeve gebouwd door architect Théodore Raison, volgens het model dat de architect zelf propageerde in het modelboek dat hij samen met Alfred Ronse had uitgegeven²¹. De hoeves 'West-Bellegoed' in Voormezele (Ieper), 'Pollepel' in Zillebeke (Ieper) en 'Madelstede' in Boezinge (Ieper) zijn representatief voor het oeuvre van Cyrille Schmidt, een architect uit Ieper waarvan 23 wederopbouwhoeves in en rond Ieper zijn opgenomen in de inventaris van het bouwkundig erfgoed.

Ensemblewerking

Ensemblewerking wordt als gedefinieerd als volgt:

De ensemblewerking houdt rekening met de samenhang tussen de verschillende onderdelen van het erfgoedobject binnen de afbakening van de bescherming.

Voor een gebouw kan dat gaan over de samenhang tussen exterieur, interieur, afwerking en meubilair. Maar voor een ruimere site kan dat ook gaan over de samenhang tussen de verschillende beschermde gebouwen of onderdelen binnen de afgebakende site, zoals het landhuis, het koetshuis, de stal, de tuinmuur, de tuin en het poortgebouw, wegen, beplantingen, akkers, grasland, bossen, ...

Voor wederopbouwhoeves veronderstelt het criterium van ensemblewerking de intacte visuele samenhang van de hoevegebouwen. De voor bescherming geselecteerde hoeves worden alle gekenmerkt door de intacte visuele samenhang van de verschillende gebouwen van de hoeve, die daardoor nog steeds als een architecturale eenheid wordt ervaren. In de meeste hoeves in de selectie zijn latere gebouwen (vb. loodsen) wel aanwezig, maar bevinden ze zich op een afstand van de gebouwen uit de wederopbouw, waardoor de ensemblewerking van de gebouwen uit de jaren 1920 niet wordt verstoord.

Ensemblewerking kan echter niet alleen betrekking hebben op gebouwen, maar kan ook slaan op het geheel van de gebouwen en kleine erfgoedelementen. Een voorbeeld is de 'Pollepelhoeve' in Zillebeke (Ieper), waar de ensemblewerking van de gebouwen uit de wederopbouw bijkomend wordt versterkt door de kastanje die in de jaren 1920 op het erf werd geplant, het oorspronkelijke hondenhok naast de kastanje en het kapelletje in plaatselijke ijzerzandsteenschollen in de voortuin van het woonhuis. Ook houtige beplantingen met erfgoedwaarde bepalen mee de ensemblewerking, zoals hagen en knotwilgen rond de walgrachten van de 'Kasteelhoeve' in Beerst (Diksmuide) en de hoeve 'Madelstede' in Boezinge (Ieper). De ensemblewerking van de kleine hoeve in Vlad slo (Diksmuide) wordt bepaald door de boomgaard en de hagen die het erf afbakenen.

²¹ Ronse & Raison 1918.

Context

Context wordt als gedefinieerd als volgt:

De context houdt rekening met de verhouding van het erfgoedobject tot zowel zijn historische als huidige omgeving: de stedenbouwkundige impact, de beeldbepalende kwaliteit, de aanwezigheid van een bepaalde infrastructuur,... Een erfgoedobject heeft doorgaans ook een sterke band met een bepaalde historische locatie. Zo is een herdenkingsmonument voor een veldslag vaak zeer locatiegebonden.

Het gaat hier om de omgeving. Een dreef in een park of een onbebouwd landschap scoort hoger dan een dreef die na een verkaveling in een woonwijk terecht gekomen is.

De beoordeling van een wederopbouwhoeve als beschermingswaardig wordt mee bepaald door de kwaliteit van de omgeving van de hoeve. De ligging van een hoeve in een open landbouwlandschap versterkt de herkenbaarheid van de hoeve. Alle hoeves in de selectie voor bescherming zijn dan ook nog steeds, in mindere of meerdere mate, gelegen in een open landschap met landbouw.

Het criterium van context hangt daardoor nauw samen met de toekenning van ruimtelijk-structurende waarde. In de hoeve 't Geuzegat' wordt de ruimtelijk-structurende waarde niet alleen bepaald door de hoge puntgevel die als een representatieve façade de hoeve van ver aankondigt. Deze waarde wordt ook bepaald door het omliggende vlakke polderlandschap, dat door zijn nog steeds open karakter het zicht op de hoge puntgevel mogelijk maakt. De omgeving bepaalt mee de visuele kwaliteit van de wederopbouwhoeve en versterkt de architecturale en ruimtelijk-structurende waarde.

Context kan ook een historische component bevatten. Een voorbeeld is de 'Pollepelhoeve' in Zillebeke (Ieper), die paalt aan een beschermde militaire begraafplaats van de Eerste Wereldoorlog. De combinatie van wederopbouwhoeve en militaire begraafplaats is een zeer directe uitdrukking van de culturele en historische waarde van een wederopbouwhoeve.

8. Bibliografie

BECUWE F., DEBONNE V. & VANNESTE P. 2018: Tooverwerk. *Het verhaal van de wederopbouwhoeves in de Verwoeste Gewesten van West-Vlaanderen*, agentschap Onroerend Erfgoed, Brussel

CORNILLY J. & VANDEWALLE C. 2009: Onzichtbare pleitbezorgers. Tussen bewoners en hogere overheden. In: CORNILLY J., DE CAIGNY S., DENDOOVEN D., VANDEWALLE C. VANDERMARLIERE K. & WUYTS E. (red.), *Bouwen aan wederopbouw 1914/2050. Architectuur in de Westhoek*, [s.l.], Erfgoedcel CO7 - VAI - Cva - Provincie West-Vlaanderen.

DE MAEYER J. 2008: Regionalism, Secularisation and the Emancipation of St Luke. *Architecture in Belgium, 1900-1918*. In: VAN SANTVOORT L., DE MAEYER J. & VERSCHAFFEL T. (eds.), *Sources of Regionalism in the Nineteenth Century. Architecture, Art and Literature*, Kadoc-Artes 9, Leuven, 123-137.

MEGANCK L. 2013: Patriotism, Genius Loci, Authentic Buildings and Imitation Farmsteads. Regionalism in Interwar Belgium. In: MEGANCK L., VAN SANTVOORT L. & DE MAEYER J. (eds.), *Regionalism and Modernity. Architecture in Western Europe 1914-1940*, Kadoc-Artes 14, Leuven, 73-94.

RONSE A. & RAISON Th. 1918: *Fermes-types et constructions rurales en West-Flandre*, 2 vols., Brugge.

VANSTEENKISTE J. 2005: *De historische vakwerkbouw in West-Vlaanderen*, Brugge.